

Anna Lakso

KUN HAASTATTELU EI TOIMINUTKAAN

Miten valitaan haastateltavat journalistiseen tv-dokumenttiin?

KUN HAASTATTELU EI TOIMINUTKAAN

Miten valitaan haastateltavat journalistiseen tv-dokumenttiin?

Anna Lakso
Opinnäytetyö
Kevät 2015
Viestinnän koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma, journalismin suuntautumisvaihtoehto

Tekijä(t): Anna Lakso

Opinnäytetyön nimi: Kun haastattelu ei toiminutkaan : Miten valitaan haastateltavat journalistiseen tv-dokumenttiin

Työn ohjaaja: Pertti Sillanpää

Työn valmistumislukukausi- ja vuosi: kevät 2015

Sivumäärä: 30 + 1

Tämä opinnäytetyö tarkastelee kokemuksia journalistisen tv-dokumenttielokuvan haastateltavien valinnasta ennen ja jälkeen kuvausten. Tavoitteena on tuoda esiin ratkaisuja, joita voi käyttää hyväksi journalistista tv-dokumenttia tehtäessä.

Tutkielmassa määritellään journalistinen tv-dokumentti, joka eroaa elokuvadokumentista informaatiivisuutensa perusteella. Journalistisessa tv-dokumentissa käytetään usein asiantuntijoita tuomaan elokuvalla uskottavuutta pelkän päähenkilön tarinan ulkopuolelta.

Tutkielmassa käytetään esimerkkinä Kahlevanki-dokumenttia, jonka päähenkilö suoritti valvontarangaistusta totaalikieltäytymisen seurauksena. Esitetyt ongelmatilanteet ovat Kahlevangin työryhmän kohtaamia. Tässä tutkielmassa kolme ammattidokumentaristia valottaa omaa toimintatapansa kyseisissä tilanteissa.

Huolellinen ja perusteellinen taustatyö sekä valmis käsikirjoitus ovat tärkeimpiä asioita journalistista tv-dokumenttia tehtäessä. Niiden avulla käy ilmi onko päähenkilö sopiva, tietääkö asiantuntija tarpeeksi asiasta ja mihin rooliin hänen haastatteluaan tarvitaan.

Tämä opinnäytetyö voi olla avuksi aloitteleville dokumentintekijöille, jotka eivät ole ottaneet huomioon mahdollisia ongelmatilanteita haastatteluja suunniteltaessa.

Asiasanat: dokumenttielokuvat, haastattelut, käsikirjoittaminen

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
The Degree Programme in Communication, Journalism

Author(s): Anna Lakso

Title of thesis: When interview didn't work : How to choose interviewees for a journalistic tv-documentary

Supervisor(s): Pertti Sillanpää

Term and year when the thesis was submitted: Spring 2015 Number of pages: 30 + 1

This thesis is about how to choose interviewees for a journalistic tv-documentary before and after filming. It's main goal is to find solutions for problems one might run into while making a journalistic tv-documentary.

Journalistic tv-documentary differs from movie documentaries with it's informative nature. Experts are often used to bring credibility to the documentary, so it does not rely only on main character's shoulders.

I use Kahlevanki documentary film as an example in this thesis. Kahlevanki's main character refused non-military service and is now facing a 30-day monitoring sentence.

All the problems in this thesis are from Kahlevanki documentary. I interviewed three experienced documentarists about their reactions and their procedures in those kind of situations.

Thorough and careful background checks and a well prepared script are the most important things to do before you can choose the interviewees. This helps the film maker to decide whether the main character is suitable or not, does the expert know enough about the topic and which is the interviewee's role in the film.

This thesis can be used by fledgling documentarists, who might not have considered possible problems with the interviewees.

Keywords: documentary, interview, script

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	HAASTATELUN ON TOIMITTAJAN TIEDONHANKINTAKEINO	7
3	KAHLEVANKI	8
	3.1 Valvontarangaistus.....	8
	3.2 Idea dokumenttielokuvaan	8
4	DOKUMENTTIELOKUVA, ELOKUVADOKUMENTTI VAI TV-DOKUMENTTI.....	10
	4.1 Genret	10
	4.2 Moodit.....	11
	4.3 Kahlevanki-dokumentin kategorisointi.....	12
5	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	13
6	HAASTATELTAVIEN HENKILÖIDEN ROOLIT	15
7	KAHLEVANGIN HAASTATELTAVAT	16
	7.1 Päähenkilö.....	16
	7.2 Asiantuntijat.....	17
	7.3 Muut haastateltavat	17
	7.4 Toimittajan rooli	17
8	KANTOIKO KAHLEVANGIN TARINA?	19
9	KÄYTTÄÄKÖ HAASTATELUA VAI EI?.....	21
	9.1 Tapaus kansanedustaja	21
	9.2 Mitä kokenut toimittaja tekisi?	22
	9.3 Aseistakieltäytyjä Kiasmassa	23
	9.4 Kokeile rennompaa lähestymistapaa	23
	9.5 Kasvoton isä.....	24
	9.6 Haastateltavilla on tehtävä	25
	9.7 Kasvot, ääni vai pelkkä teksti	25
	9.8 Toimittajan monet roolit	25
10	JOHTOPÄÄTÖKSET	27
11	POHDINTA	29
	LÄHTEET	30
	LIITTEET	32

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössäni keskityn tarkastelemaan tv-dokumentissa haastateltavia henkilöitä. Tutkimuskysymyksessäni pohdin, millaisin perustein haastateltavat valitaan tv-dokumentteihin ja millaiset ovat heidän roolinsa dokumentin sisällön kannalta. Kannattaako jotkut hahmot jättää ulkoisten seikkojen vuoksi pois elokuvasta, vaikka heidän roolinsa olisi muuten tärkeä dokumentin kannalta? Kuinka varmistun, että päähenkilö on tarpeeksi kiinnostava?

Rajaan tutkielman koskemaan ainoastaan journalistista tv-dokumenttia, sillä opinnäytetyöni produktio-osana on puolen tunnin journalistinen tv-dokumenttielokuva Kahlevanki. Kahlevanki tehtiin vuoden 2013 kesä-marraskuussa, ja siinä seurataan päähenkilön kolmenkymmenen päivän vankeusrangaistusta, jonka hän suoritti valvontarangaistuksena. Elokuva on seurantadokumentti, jota rytmitetään haastateltavien asiantuntijoiden vuoropuhelulla.

Kahlevanki ja tämä tutkielma kulkevat tiiviisti yhdessä, koska tehdessämme dokumenttia jouduimme usein miettimään haastateltavia ja heidän tarpeellisuuttaan. Kuvasimme haastatteluja, jotka eivät koskaan päässeet lopulliseen tuotokseen, koska haastateltava ei osannut sanoa mitään tärkeää tai hänen ulosantinsa oli sen verran huonoa, ettei hän tuonut elokuvaan mielekästä sisältöä. Yhdessä tapauksessa haastateltava kielsi haastattelunsa käytön, mutta hänen roolinsa oli dokumentin journalistisen tasapainon vuoksi tärkeä, joten päätimme lopulta käyttää haastattelun.

Tässä tutkimuksessa perehdyn henkilöihin omien kokemusteni kautta, sekä kokoamani kirjoitetun teorian pohjalta. Käyn myös läpi dokumenttielokuvan ja tv-dokumentin erot, jotta voin tarkemmin huomioida juuri tietynlaisen dokumentin hahmot ja roolit.

2 HAASTATTELU ON TOIMITTAJAN TIEDONHANKINTAKEINO

Jouko Aaltonen kirjoittaa kirjassaan *Seikkailu todellisuuteen – dokumentin tekijän opas*, että haastattelut eivät ole vain tiedonhankintaa. Haastattelut mielletään yleensä systemaattiseksi tiedonhankintakeinoksi, jolla kerätään mahdollisimman luotettavaa tietoa. Tällöin haastattelu ajatellaan journalistiseksi haastatteluksi, tutkimushaastatteluksi tai taustahaastatteluksi. Dokumenttielokuvassa haastattelu on myös kerronnallinen keino, jolla välitetään katsojalle myös tunteita. (Aaltonen 2011, 307.)

Haastattelu on keino välittää informaatiota, mutta dokumenttielokuvassa se voi myös kuljettaa tarinaa eteenpäin tai selittää tapahtumia ja prosesseja, paljastaa historiaa, todistaa tai vakuuttaa. Pahimmassa tapauksessa dokumentin haastattelu voi olla sarja puhuvia päitä, joiden puhuttuun hukkuvat faktat ja tunne. Parhaimmillaan haastateltavat kuitenkin tekevät dokumentin asiantuntemuksellaan, kokemuksillaan ja näkökulmillaan. Dokumentin tekijän pitää miettiä, miten haastattelu vie tarinaa eteenpäin, mitä tietoa haastattelun avulla annetaan katsojalle ja miten se toimii tunnetasolla. Aaltonen kuitenkin sanoo, että haastattelujen puhuvia päitä ei pidä pelätä, sillä kaikki riippuu siitä, mitä pää puhuu ja miten se sen tekee. (Aaltonen 2011, 308.)

Haastattelu on haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutustilanne, jossa heillä molemmilla on omat vahvat roolinsa. Haastattelijalla toimii keskustelun johtajana ja määrää sen luonteen. Asiallinen tyyli saa aikaan asiallisia vastauksia ja rento tyyli rentoja vastauksia. Haastattelijalla on näin ollen paljon valtaa ja hän voi viedä keskustelua haluamaansa suuntaan kysymyksillään. Riippuen haastateltavan ja haastattelijan suhteesta, haastattelu voi olla kysymys–vastaus-tyyppinen tai sitten se voi olla kahden ihmisen välistä syvällisempää keskustelua. (Aaltonen 2011, 311.)

Haastateltavalla on lähtökohtaisesti myös oma rooli. Hän voi olla joko asiantuntija, viranomainen, päätöksentekijä, silminnäkijä, todistaja, ulkopuolinen tai asianosainen.

Journalistiset haastattelut jaetaan kahteen päätyyppiin: henkilöhaastatteluihin ja asiahaastatteluihin. Aiheesta riippuen haastattelu voi olla journalismista nouseva ja korrekti tai epämuodollinen ja persoonallinen. (Aaltonen 2011, 312.)

3 KAHLEVANKI

Tässä tutkielmassa käytän esimerkkinä Kahlevanki-dokumenttia, jonka tekemisessä olin mukana vuonna 2013. Dokumentissa toimin ohjaajana, toimittajana, haastattelijana, käsikirjoittajana, kuvaajana ja leikkaajana.

Dokumentin päähenkilö kantoi jalassaan valvontapantaa, josta Rikosseuraamuslaitos seurasi hänen jokaista liikkettään kuukauden ajan. Dokumentissa on päähenkilön lisäksi haastateltu asian-tuntijoita sekä päähenkilön perheenjäseniä.

3.1 Valvontarangaistus

Valvontarangaistus eli jalkapantarangaistus on vaihtoehto ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Valvontarangaistukseen voidaan tuomita, jos rikoksesta saatu tuomio on alle kuusi kuukautta ja rikoksen tekijä sitä haluaa. (Rikoslaki 39/1889 6:11a §.)

Siviilipalveluslaissa on määrätty, että totaalikieltäytymisestä aiheutuva vankeus voidaan suorittaa valvontarangaistuksella. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011 36 §.) Valvontarangaistus on vapaudessa toimeenpantava rangaistus, jonka suorittamista valvotaan teknisillä välineillä. Valvontarangaistuksessa tuomittu on veloitettu pysymään kotonaan sekä osallistumaan hänelle määrättyyn toimintaan. (Laki valvontarangaistuksesta 330/2011 2 §.)

Päähenkilön vankeusrangaistus suoritettiin valvontarangaistuksena, sillä hänellä oli kieltäytyessään palvelusaikaa jäljellä alle puolet, joten valvontarangaistuksen kriteerit täytyivät. Näin ollen valvontarangaistuksen kestoksi tuli 30 päivää. Tänä aikana hän sai poistua asunnostaan kouluun, kauppaan ja pelaamaan jalkapalloa.

3.2 Idea dokumenttielokuvaan

Sain idean dokumenttielokuvaan keskustellessani päähenkilön kanssa hänen tulevasta oikeudenkäynnistään. Oikeudenkäynnin aikataulu oli kuitenkin liian tiukka, jotta olisin ehtinyt dokumen-

toimaan koko tapahtumakulun alusta alkaen, joten päätin tallentaa dokumenttiin ainoastaan päähenkilön vankeusajan.

Tarkoituksena oli tehdä pelkkä seurantadokumentti päähenkilöstä ja hänen henkilökohtaisesta valinnastaan kieltäytyä aseista, mutta kävi ilmi, että Oulun ammattikorkeakoulussa oltiin jo tekemässä valvontarangaistuksesta asiantuntijahaastatteluihin perustuvaa dokumenttia. Päätimme tehdä kyseisen ryhmän kanssa yhteisen dokumentin, jossa kuvataan päähenkilön vankeusaikaa asiantuntijahaastatteluilla tuettuna.

Kahlevangin lähtökohtana oli selvittää, onko jalkapantarangaistus eli valvontarangaistus normaalin ehdottoman vankeusrangaistuksen kanssa samalla viivalla vai voiko rangaistustaan suorittava vanki istua vaan kotonaan ja jatkaa elämäänsä normaalisti tehden samoja asioita kuin ei-tuomitut.

4 DOKUMENTTIELOKUVA, ELOKUVADOKUMENTTI VAI TV-DOKUMENTTI

Jotta voidaan tarkastella Kahlevanki-dokumentin haastateltavia, täytyy ensin selvittää dokumentin tyyli-laji. Dokumenttielokuvien lajittelu eri tyyli-lajeihin on hankalaa, sillä rajat ovat häilyvät ja jokai-sella asiaa tutkineella henkilöllä on oma tapansa lokeroida dokumentit.

4.1 Genret

John Webster jakaa Dokumentin käsikirjoittamisesta -esseessään dokumenttielokuvan tyyli-lajit viiteen eri genreen, jotka esittelen taulukossa 1 (Webster 1996, viitattu 26.3.2015).

TAULUKKO 1. Dokumenttielokuvan genret John Websterin mukaan

Dokumenttielokuvan genret	Kuvaus
1. Griersonilainen dramatisoitu tai jäsennelty todelli-suus	Autoritäärinen kertoja (luontodokumentit)
2. Cinema vérité	Puhtaasti objektiivinen, kuvaa tapahtu-mat "niin kuin ne todella ovat"
3. Haastatteluun perustuva	"Puhuva pää" (poliittiset dokumentit)
4. Kahden edellisen sekoitus	
5. Subjektiivinen dokumentti	Aihe suhteutettu tekijän omaan maail-maan ja kokemuksiin.

Elina Saksala tarkastelee kirjassaan Asiaa ruudussa: tv-dokumentin anatomia vielä erikseen tv-dokumenttien sekä dokumenttielokuvien eroja (Saksala 2008, 19). Saksala on kirjaansa tutkinut Silja Lanan Cavadan pro gradu -työtä, jossa tarkastellaan dokumenttielokuvaa ja journalistisia käytänteitä. Siinä tv-dokumentit jaetaan kolmeen alalajiin: reportaasidokumenttiin, elokuvadoku-menttiin sekä journalistiseen tv-dokumenttiin. Reportaasidokumentissa on journalistista sisältöä ja se on ajankohtainen. Journalistinen tv-dokumentti taas liikkuu journalistisen sisältökeskeisyyden

ja elokuvamaisen muotokeskeisyyden välimaastossa. Elokuvadokumentti muistuttaa muodoltaan dokumenttielokuvaa ja se on taiteellisempi ja aihepiiriltään ajattomampi kuin reportaasidokumentti tai journalistinen tv-dokumentti. (Saksala 2008, 20.)

4.2 Moodit

Jouko Aaltonen on koonnut kirjaansa *Seikkailu todellisuuteen – Dokumentin tekijän opas*, yhdysvaltalaisen elokuvateoreetikko Bill Nicholsin mallin lokeroida dokumenttielokuvia. Hänen mukaansa genre-ajattelu on tyypillisempää fiktiivisille elokuville ja dokumentit on luontevampi kategorisoida moodeihin. Nämä moodit ovat toisin sanoen todellisuuden esittämisen tyyppejä. (Aaltonen 2011, 25.)

Ensimmäinen moodi on poeettinen moodi, jonka elokuvat ovat elokuvallisia runoja, joissa painotetaan visuaalisia assosiaatioita, rytmiä, kuvailevia jaksoja ja formaalia muotoa. Poeettiset dokumentit ovat usein poikkitaiteellisia ja kokeellisia. Toinen moodi on selittävä moodi, joka perustuu argumentaatioon ja sanalliseen ilmaisuun. Siinä teksti vie kuvaa, jolloin kuvalla lähinnä todistetaan tekstin sanomaa. Selittävän moodin dokumenteissa on usein kaikkietävä, ulkopuolelta tuleva ääni, joka kertoo kuinka asiat ovat. (Aaltonen 2011, 26.)

Havainnoivassa moodissa tekijä on kärpäsenä katossa ja kuvaa tapahtumat lavastamatta, neutraalisti ja objektiivisesti. Osallistuva moodi perustuu vahvasti elokuvan tekijän ja kohteen väliseen vuorovaikutussuhteeseen. Tekijä astuu moodissa pois kaikkietävän kertojan paikalta ja muuttuu sosiaalisesti toimijaksi. (Aaltonen 2011, 27.)

Refleksiivinen moodi korostaa elokuvan tekijän ja katsojan suhdetta. Sen tarkoituksena on kiinnittää katsojan huomio elokuvan todelliseen keinotekoiseen luonteeseen ja kyseenalaistaa se. Moodille on tyypillistä esimerkiksi kuvausryhmän näkyminen kuvissa tai toimittajan aktiivinen läsnäolo. (Aaltonen 2011, 28.)

Viimeinen moodi on performatiivinen moodi, jolle keskeistä on esittäminen. Tämän moodin dokumentit eivät pyri absoluuttiseen objektiivisuuteen, vaan ne suosivat mieleen palauttamista ja tunnetta. Näissä dokumenteissa lavastaminen ja fiktiivisyyden ja dokumentaarisuuden rajan tutkiminen on normaalia. (Aaltonen 2011, 29.)

4.3 Kahlevanki-dokumentin kategorisointi

Websterin genre-lajittelun mukaan Kahlevanki-elokuva on kohdan 4 mukainen sekoitus haastattelun perustuvaa dokumenttia ja Cinema vérité -dokumenttia. Silja Lanas Cavadan jaottelun perusteella Kahlevanki on journalistinen tv-dokumentti. Se on informatiivinen kuvaus valvontarangaistuksesta, mutta silti pääosahenkilön samastuttavuuden vuoksi tunteisiin vetoava.

Nicholsin moodien pohjalta tarkasteltaessa Kahlevanki asettuu selittävään moodiin, sillä vaikka päähenkilön tarina on dokumentin kasassa pitävä voima, se ei kuitenkaan kantaisi yksin ilman vahvoja faktoihin perustuvia argumentteja.

5 TUTKIMUSMENETELMÄ

Tämä tutkielma on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jossa pohditaan journalistisen tv-dokumentin päähenkilön ja haastateltavien valintaa esituotannossa sekä leikkausvaiheessa. Laadullisessa tutkimuksessa käsitellään sanallista aineistoa ja tutkimussuunnitelma voi elää tutkimuksen edetessä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 164.) Tutkimus on sisällön analyysiä, jossa tarkoituksena on tarkastella erilaisia tilanteita, joihin toimittaja joutuu haastateltavien kanssa tehdessään journalistista tv-dokumenttia.

Haastattelun tutkimuksessa dokumenttiohjaajia heidän tavoistaan valita haastateltavia sekä journalististen tv-dokumenttien päähenkilöitä. Haastattelututkimuksessa tarkoituksena on huomioida, minkälaisin perustein ohjaajat/toimittajat valitsevat käytettävät haastateltavansa. Tässäkin rajaamalla haastateltavat koskemaan journalistisia tv-dokumentteja, sillä niissä on enemmän säännönmukaisuuksia kuin puhtaissa dokumenttielokuvissa.

Tutkimuskohteena käytän tekemämme dokumenttielokuvaa ja peilaan ammattidokumentaristien tapoja valita haastateltavansa omiin kokemuksiini Kahlevanki-elokuvan tekoprosessista.

Haastattelin tätä tutkimusta varten toimittaja Simo Sipolaa. Vuodesta 1998 lähtien Sipola on työskennellyt televisiossa: ensin tuotantoyhtiöissä, eli Production Housessa ja Tarinatalossa (nyk. ITV Studio - Finland), joissa hän työskenteli sekä juontajana että taustatoimittajana. Vuonna 2003 Sipola siirtyi Yleisradioon. Hän työskenteli MOT-ohjelman toimittajana vuosina 2003–2011. Sen jälkeen hän on tehnyt tv-dokumentteja Ylen dokumenttitoimituksessa. Simo Sipola on myös kirjoittanut tietokirjoja ja opettanut tuntiopettajana journalismia yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa eri puolilla Suomea.

Toinen haastateltavani on Ami Assulin, toimittaja, joka tekee Ylen Silminnäkiä -ohjelmaa. Assulin oli ehdolla Bonnierin Suuren journalistipalkinnon saajaksi vuonna 2012 jutullaan *Kouluampujaksi leimattu*. Juttu palkittiin yleisön suosikkina.

Haastattelin myös dokumentaristi Arvo Tuomista. Myös Tuominen on työskennellyt Ylessä vuosia A-studion parissa sekä ohjaten dokumenttielokuvia. Tuomisen elokuvista tunnetuin on

Suomalainen korruptio vuodelta 2008. Tämä elokuva käynnisti keskustelun suomalaisten kansanedustajien taloudellisista kytkennöistä.

Toimittajille esittämäni kysymykset ovat lueteltuna liitteessä 1.

6 HAASTATELTAVIEN HENKILÖIDEN ROOLIT

Dokumenttielokuvan esiintyjien valinta on yhtä tärkeää kuin fiktiivisessä elokuvassa (Saksala 2008, 116). Tv-dokumentti voi rakentua päähenkilön ympärille, eli hänen tarinansa ympärille ripotellaan asiantuntijoiden faktoja sisäkkäistarinoiksi. Toisaalta tv-dokumentin päätarina voi koostua faktoista, ja sisäkkäistarinat, esimerkiksi henkilöiden kokemukset ja tunnefakta, tuovat uusia ulottuvuuksia tarinaan. (Saksala 2008, 117.)

Aristoteles jakoi Retoriikan toisessa kirjassa puheen kolmeen eri osaan: logos, ethos ja pathos. Logos eli kova fakta, jonka avulla vakuutetaan tiedolla. Ethos taas kuvaa ihmisluonteiden suhdetta luonteenpiirteisiin, tunteisiin, ikään, sosiaaliseen asemaan, sekä onneen. Pathos on tunteita, joita kuulijassa herätetään. (Aristoteles 1997, 11.)

Saksalan kirjan mukaan Aristoteleen retoriikan osa-alueet pätevät myös journalismissa ja näin ollen myös journalistisissa tv-dokumenteissa. Tärkein näistä on logos, koska journalistisissa dokumenteissa lähtökohtana on fakta. Jotta informatiivinen dokumentti olisi ymmärrettävä, tarvitaan myös tunnetta ja samastumista, ethosta ja pathosta. (Saksala 2008, 21–22.) Tämän jaotteen avulla voidaan myös analysoida dokumentin henkilöitä.

Dokumenttielokuvassa esiintyy yleensä viidenlaisia henkilöitä: asiantuntijoita, asianosaisia, näyttelijöitä/avustajia, juontaja ja spikkaaja (Saksala 2008, 117). Näitä kaikkia ei kuitenkaan välttämättä tarvita kuljettamaan dokumenttielokuvan juonta eteenpäin. Tarina voidaan siis rakentaa esimerkiksi ainoastaan asianosaisten tarinan pohjalle. Asiantuntijat tuovat kuitenkin journalistisessa tv-dokumentissa uskottavuutta ja faktapohjaa kerronnalle.

Toimittaja voi journalistisessa tv-dokumentissa olla joko juontajan roolissa tai spikkaavana äänenä. Tutkivan journalismin dokumenteissa juontajan rooli on toimittajalle perusteltu, sillä hän ikään kuin tutkii ja penkoo asioita omana itsenään. (Saksala 2008, 120.)

7 KAHLEVANGIN HAASTATELTAVAT

Kahlevanki-dokumentin haastateltavat voidaan jakaa Aristoteleen retoriikan mukaan myös kolmeen osaan: ne jotka kertovat faktaa, ne jotka vetoavat tunteisiin, sekä ne, jotka ovat jotain tältä väliltä. Päähenkilö kategorisoituu automaattisesti tunteisiin vetoaviin haastateltaviin, sillä hän tuo oman tarinansa myötä tarttumapintaa muuten hieman puisevaan aiheeseen. Päähenkilö tuo elokuvassa valvontarangaistuksen teoriasta käytäntöön ja tuo vangille kasvot. Asiantuntijat taas tuovat dokumenttiin uskottavuutta tiedoillaan, ja heidän kauttaan saadaan elokuvaan journalistista informaatiota. Loput haastateltavista ovat mukana tasoittamassa kuulua päähenkilön ja asiantuntijoiden välillä.

7.1 Päähenkilö

Kahlevanki-dokumenttia tehtäessä ei ollut alusta asti täysin selvää, että päähenkilöitä olisi ainoastaan yksi. Dokumentti oli kuitenkin aiheeltaan henkilökohtainen ja olisi ollut hankala löytää toinen rangaistusta suorittava, joka suostuu kuvattavaksi. Totaalikieltäytyminen oli sopivan kevyt rikos, joten päähenkilö oli helposti löydettävissä.

Kahlevangin päähenkilö kärsi totaalikieltäytymisestään aiheutunutta valvontarangaistusta kotonaan Oulussa kesällä 2013. Dokumentti alkaa sillä, että päähenkilölle asennetaan valvontapanta jalkaan, ja päättyy siihen kun se poistetaan.

Dokumentin edetessä päähenkilö on useamman kerran kameran edessä kertomassa tuntemuksistaan sekä valvontarangaistuksen käytännön asioista. Alun perin päähenkilön henkilökohtaisille poliittisille ajatuksille oli tarkoitus antaa enemmän ruutuaikaa, mutta tehokkaan ajankäytön kannalta oli parempi jättää politiikka ja totaalikieltäytymisen syyt pois. Dokumentti siis keskittyi valvontarangaistuksen toimivuuteen.

Tämä on yksi syy, miksi dokumentista ei tullut elokuvadokumentti vaan journalistinen tv-dokumentti. Puhtaassa seurantadokumentissa olisi ollut enemmän taiteellisia vapauksia, koska olisimme voineet kuvata päähenkilöä useilla eri elämän osa-alueilla.

7.2 Asiantuntijat

Dokumenttia varten haastattelimme kuutta asiantuntijaa, joista lopullisessa elokuvassa käytimme heistä neljää. Asiantuntija 1 on oikeusministeriön virkamies, joka oli aikanaan valmistelemassa lakiesitystä, joka johti valvontarangaistuksen käyttöönottoon Suomessa. Asiantuntija 2 on poliisi, joka vastaa Helsingissä valvontarangaistusta suorittavien vankien valvonnasta. Helsingissä on enemmän jalkapantoja kuin muualla Suomessa. Hänen haastatteluaan ei käytetty Kahlevangin lopullisessa versiossa teknisistä syistä, joita en tässä tutkielmassa erikseen erittele. Haastattelulla ei muutenkaan ollut painoarvoa, sillä se kertoi lähinnä Helsingin tilanteesta ja samat asiat pystyttiin kertomaan tekstiplanssein.

Asiantuntija 3 on Suomen aseistakieltäytyjäliiton puheenjohtaja. Häntä haastateltiin aseistakieltäytyjien edustajana, mutta haastattelu jäi leikkauspöydälle. Asiantuntijat 4, 5 ja 6 ovat Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä, jotka valvovat käytännössä valvontarangaistusvankeja Oulun alueella.

7.3 Muut haastateltavat

Kahlevangissa käytimme myös kolmea haastateltavaa, joiden rooli oli vedota tunteisiin, inhimillistää dokumenttia lähemmäs katsojaa ja tuoda dokumenttiin rakennetta. Haastateltava 7 on kansanedustaja, joka ennen valvontarangaistuksen käyttöönottoa vastusti lakia eduskunnassa. Hän ei ole asiantuntija, mutta hän on perehtynyt aiheeseen jonkin verran. Haastateltavat 8 ja 9 ovat päähenkilön vanhemmat, jotka kertoivat omista tunteistaan ja osaltaan selittivät, miksi päähenkilö päätyi tällaiseen ratkaisuun.

7.4 Toimittajan rooli

Kahlevangin työryhmään kuului neljä journalistia, joista kaksi tekivät haastatteluja. Kumpaakaan ei kuitenkaan lopulta näkynyt kuvissa, vaan toimittajan rooli oli enemmän kokoava. Spiikit päätimme jättää pois, ja tärkeät faktat tulivat joko haastateltavien suusta tai tekstiplansseina. Muutamia toimittajan suusta kuuluvia kysymyksiä ei editoitu pois, sillä ne kuljettivat tarinaa eteenpäin,

vaikka lähtökohta oli, että kaikki ääni tulee haastateltavista. Eli toimittajan rooli on Kahlevangin rooleista ulkoisesti pienin.

8 KANTOIKO KAHLEVANGIN TARINA?

Sain kuulla päähenkilön tulevasta valvontarangaistuksesta talvella 2013. Olisin halunnut tehdä dokumentin koko totaali kieltäytymisprosessista, mutta se oli jo liian myöhäistä. Sovimme työryhmän kanssa, että seuraamme päähenkilöä hänen 30 päivän rangaistuksensa ajan alkukesästä 2013. Tekemäni dokumenttielokuvan piti siis alun perin olla seurantadokumentti totaali kieltäytymisestä eikä lainkaan journalistinen tv-dokumentti.

Suunnitelmat muuttuivat, kun kuulin toisesta tekeillä olevasta dokumentista, joka käsitteli myös valvontarangaistusta. Toisen dokumentin tekijöillä oli asiantuntijahaastattelut sovittuina, mutta heillä ei ollut päähenkilöä, joten päätimme yhdistää dokumentit yhdeksi. Päähenkilöä tämä ei haitannut, vaikka hän olisi mieluummin esiintynyt dokumentissa, joka käsittelee enemmän hänen poliittista valintaansa ja aatetta sen takana.

Seurasimme kesällä 2013 pantarangaistuksen alusta loppuun. Jokaisessa haastattelussa kävimme läpi käytännön asioita rangaistuksesta sekä kävimme keskustelua päähenkilön ajatuksista ja tuntemuksista. Tunsin päähenkilön ennalta, joten tiesin hänen olevan hyvä roolissaan ja älykäs sekä kiinnostava hahmo. Kuvattu materiaali oli myös hyvää ja sisällöltään mielenkiintoista.

Suuri osa tästä materiaalista jäi kuitenkin leikkauspöydälle, koska elokuvalla asetettiin minuuttiraja ja dokumentin piti olla objektiivinen katsaus valvontarangaistukseen. Kohtaukset piti käsikirjoittaa siten, että päähenkilö kertoo jotain, asiantuntija vastaa ja asiantuntijan vastausta epäilevä haastateltava haastaa asiantuntijan. Tämä rakenne sai lopulta päähenkilön tuntumaan hieman etäiseltä. Hänen ajatuksensa jäivät pinnallisiksi raapaisuiksi rangaistuksen rankkuudesta, ja lopulta tuntui, ettei rangaistuksen aikana tapahtunut mitään eikä tarina kanna kahtakymmentäkolmea minuuttia.

Paras tarina ja paras tarinankertoja ovat etusijalla

Dokumentaristi Ami Assulin kertoo, että paras päähenkilö saa tunneviisarin värähtämään. Parhaimmillaan päähenkilö on myös selkeä ja suorapuheinen sekä luonteva kameran edessä. (Assulin, sähköpostikeskustelu 23.4.2015.)

Simo Sipola korostaa myös tarinan tärkeyttä. Hän peräänkuuluttaa päähenkilössä myös moniulotteisuutta.

Hän ei ole pelkästään hyvä tai paha, kiltti tai ilkeä. Hänessä tapahtuu dokumentin aikana muutos. Muutos voi olla ajallinen, kuten vanheneminen. Tämä ei aina ole mahdollista tv-dokumentissa. Se voi myös olla muutos eetoksessa: hänen moraalinen tilansa muuttuu esim. hyvästä pahaksi, aivan kuten draamassa tai fiktiossa. Dokumentin dramaturgia voi korostaa päähenkilön muuttumista. Hän voi esimerkiksi taistella oikeuksistaan tms. ja käydä läpi erilaisia vaiheita. Tämä taistelu on hyvä saattaa dokumentin lopussa jonkinlaiseen päätökseen tai ratkaisuun. (Sipola, sähköpostikeskustelu 16.4.2015.)

Arvo Tuominen tuo vastuun päähenkilöstä lähemmäs toimittajaa. Hänen mielestään hyvä päähenkilö voi olla kuka tahansa, mutta paras on sellainen, jonka kautta toimittaja pystyy parhaiten sanomansa välittämään. (Tuominen, sähköpostikeskustelu 26.4.2015.)

Jos kuvausten jälkeen editointivaiheessa tuntuu siltä, että päähenkilön tarina ei kannakaan, Assulin kehottaa etsimään lisää. Jos lopputuloksena on heikko tarina, voi dokumentin pelastaa itse spiikkaamalla, hyvällä kuvalla, grafiikalla, tehosteilla ja selkeällä rakenteella. (Assulin, sähköpostikeskustelu 23.4.2015.)

Sipola ei aloita kuvaamaan päähenkilöä, ennen kuin hän on varmistunut, että tarina kantaa loppuun asti. Hän tarkistaa faktat, taustahaastattelee ja joskus myös koekuvaa päähenkilöä eri paikoissa nähdäkseen, miten hän käyttäytyy kameran edessä erilaisissa tilanteissa. (Sipola, sähköpostikeskustelu 16.4.2015.)

Tuominen peräänkuuluttaa tässäkin asiassa toimittajan omaa vastuuta. Hän sanoo, että kenen tahansa tarina kantaa dokumentin verran, jos vain tekijä on kotiläksynsä tehnyt. Hän myös kehoittaa ongelmatilanteessa varmuuden vuoksi laajentamaan tarinaa sivuraiteille, joiden käytöstä voi myöhemmin leikkausvaiheessa päättää. (Tuominen, sähköpostikeskustelu 26.4.2015.)

9 KÄYTTÄÄKÖ HAASTATTELUA VAI EI?

Kahlevankia tehdessämme haastattelimme kymmentä henkilöä, joista lopulliseen versioon käytimme yhdeksää. Muutaman haastateltavan kohdalla jouduimme miettimään tarkkaan, miten heidän kanssaan edetään tai käytetäänkö haastattelua ollenkaan.

Tässä luvussa käyn läpi kohtaamiemme ongelmia ja tuon esiin kokeneiden dokumentaristi-journalistien tavat toimia kyseisissä tilanteissa.

9.1 Tapaus kansanedustaja

Yksi Kahlevanki-elokuvan haastateltavista, haastateltava 7, oli kansanedustaja, joka vastusti lakiesitystä sen ollessa eduskunnan käsiteltävänä. Halusimme hänet haastatteluun vastapainoksi asiantuntijalle 1, joka oli oikeusministeriön virkamies ja yksi valvontarangaistuksen suunnittelijoista. Kuvatessa heidät oli aseteltu dramaturgisesti eri puolille ruutua tuomaan vastakkainasettelua.

Ennen kuvauksia haastateltava oli yhteistyökykyinen ja innokas vastaamaan kysymyksiin. Hänen avustajansa järjesti meille kuvausluvan eduskuntataloon ja kansanedustaja saapui haastatteluun hyvin valmistautuneena. Kuvausten jälkeen pyysimme häntä allekirjoittamaan Oulun ammattikorkeakoulun avustajasopimuksen, mutta hänen avustajansa otti paperin ja sanoi, että he postittavat sen myöhemmin meille. Kun oli aika palauttaa tuotantokansio, huomasimme, että sopimuspaperia ei löytynyt mistään ja kun kyselimme sitä kansanedustajan avustajalta, hän kertoi, ettei edustaja tahdokaan haastatteluun käytettävän Kahlevangissa. Dokumentti oli siinä vaiheessa lähes valmiiksi editoitu.

Otimme yhteyttä ohjaavaan opettajaan ja kysyimme hänen sekä Oulun ammattikorkeakoulun mielipidettä asiaan. Hänen mielestään haastattelun käyttö on perusteltua, jos dokumenttimme sitä vaatii. Suullinen sopimus on yhtä pitävä kuin kirjallinen (Asianajajaliitto 2013, viitattu 22.4.2015), ja haastateltava oli antanut suostumuksensa haastatteluun puhumalla kameralle, vaikka hän sitä yritti perua.

Päätimme käyttää haastattelua, sillä se oli dramaturgisesti tärkeä ja tasapainotti haastateltavien välisiä voimasuhteita. Ilman kansanedustajaa, jonka mielestä valvontarangaistus oli huono asia, elokuvan journalistinen tasapaino olisi järkkynyt ja dokumentista olisi tullut lähes ainoastaan valvontarangaistusta puolustava.

9.2 Mitä kokenut toimittaja tekisi?

Simo Sipola kertoo, että hänen urallaan on ollut useita tapauksia, joissa haastateltava on kieltänyt haastattelunsa käytön. Sipola ei ole kuitenkaan koskaan jättänyt haastattelua käyttämättä.

Haastateltava voi yrittää kieltää haastattelun, mutta siihen pitää olla poikkeuksellinen peruste. Journalistin ohjeissa on kohta, joka kannattaa opetella ulkoa: ”Haastateltavan kieltöön julkaista lausumansa tulee suostua vain, jos olosuhteet ovat haastattelun antamisen jälkeen muuttuneet niin olennaisesti, että julkaiseminen olisi selvästi kohtuutonta.” Harva haastateltava osaa vedota tähän. Yleensä perusteet ovat tällaisia: ”Olen tullut toisiin ajatuksiin. En haluakaan esiintyä dokumentissasi.” Tai: ”Minua kaduttaa, että lähdin mukaan dokumenttiisi.” Nämä eivät ole riittäviä syitä perua haastattelun käyttö. Sitä paitsi, päätös on viime kädessä ohjaajan/toimittajan tai hänen esimiehensä. (Sipola, sähköpostikeskustelu 16.4.2015.)

Ami Assulin on myös samoilla linjoilla Sipolan kanssa siitä, että on lopulta toimittajan ja hänen esimiehensä päätös käyttääkö haastattelua vai ei. Hän muistuttaa, että haastateltavilla on oikeus korjata virheet, mutta ei puuttua dokumentin käsikirjoitukseen. Jos haastattelun kieltävä henkilö olisi alaikäinen tai esimerkiksi mielenterveysongelmainen, Assulin harkitsisi haastattelun käyttämättä jättämistä, mutta jos kyseessä olisi poliitikko tai muu korkeassa virassa oleva henkilö ja asialla tarpeeksi painoarvoa, hän mitä luultavimmin käyttäisi haastattelun. (Assulin, sähköpostikeskustelu 23.4.2015.)

Arvo Tuomisen uralla ei koskaan ole ollut tilannetta, jossa haastateltava olisi kieltänyt haastattelunsa käytön (Tuominen, sähköpostikeskustelu 26.4.2015).

9.3 Aseistakieltäytyjä Kiasmassa

Toisen ongelmatilanteen kohtasimme haastatellessamme asiantuntijaa 3. Hän oli Aseistakieltäytyjäliiton puheenjohtaja. Haastattelun tarkoituksena oli saada tietoa totaalikieltäytymisen yleisistä syistä ja Aseistakieltäytyjäliiton näkemystä valvontarangaistukseen. Asiantuntijan 3 piti myös olla hahmo, joka käsikirjoituksellisesti on päähenkilön auttaja.

Haastateltavan kanssa käytiin keskusteluja ennen kuvauksia ja hän vaikutti sopivalta henkilöltä dokumenttia varten.

Kuvaukset järjestettiin Helsingissä, nykytaiteen museo Kiasman kahvilassa. Haastattelun aikana huomasimme, että haastateltavalla ei ollut juurikaan sanottavaa ja hän oli lähinnä vaivaantunut kameroiden läsnäolosta. Vastaukset olivat epämääräisiä ja ympärilyöreyttä, usein pelkkää hyminää ja suun mutristelua. Hän vaikutti erittäin hermostuneelta eikä rentoutunut, vaikka pidimme taukoja. Haastateltavalla ei ollut tietoa, jota hänellä oletimme olevan. Hän oli myös ulkoisesti lähellä aseistakieltäytyjän stereotypiaa. Tarkoituksenamme oli saada välittymään hänestä positiivinen kuva tukemaan päähenkilöä, mutta kaikkien sisäisten ja ulkoisten ongelmien tallentuessa kameroille ymmärsimme nopeasti, että haastattelun arvo on melko lähellä nollaa.

Editointivaiheessa päätimme olla käyttämättä tätä haastattelua, sillä se oli puuduttavaa katseltavaa eivätkä haastateltavan vastaukset antaneet lainkaan lisäarvoa dokumentille.

9.4 Kokeile rennompaa lähestymistapaa

Assulin kertoo, että ennen haastattelua hän varmistuu haastateltavan sopivuudesta tutkimalla haastateltavan taustat ja perehtymällä mahdollisiin vanhoihin juttuihin. Viime kädessä Assulin tekee perinpohjaisen puhelinhaastattelun, jossa käy ilmi haastateltavan ulosanti ja asiantuntijuus. (Assulin, sähköpostikeskustelu 23.4.2015.)

Simo Sipola on myös ahkeran taustatyön puolestapuhuja. Tarkka aiheen pohjustus on hänen mukaansa kaiken lähtökohta ja se auttaa sijoittamaan haastateltavan käsikirjoitukseen. (Sipola, sähköpostikeskustelu 16.4.2015.)

Toimittajat ovat yhtä mieltä siitä, että haastateltavan ulkonäöllä ei ole väliä. Assulin kyllä myöntää, että ei miellyttävistä kasvoista ole haittaakaan, mutta lähtökohtaisesti ulkonäkö on sivuseikka.

Sipolan mukaan haastateltavan huonoa ulosantia voi parantaa pitämällä taukoja tai vaihtamalla haastattelupaikkaa.

Minulla on ollut tilanteita, joissa haastateltava on jännittänyt niin paljon, ettei ole saanut kokonaista lausetta suustaan. Haastattelupaikan vaihtaminen on auttanut silloin aina. Kerran yritimme tehdä haastattelua pari tuntia ennen kuin tajusin, että meidän täytyy toteuttaa se toisessa paikassa. Ja haastateltava puhui uudessa paikassa kuin runeberg. (Sipola, sähköpostihaastattelu 16.4.2015.)

Assulin muistuttaa, että jos huono ulosanti johtuu epäselvästä puheesta tai huonosta suomen kielestä, voi aina käyttää tekstitystä, jos haastateltava on dokumentille ehdottoman tärkeä (Assulin, sähköpostihaastattelu 23.4.2015).

9.5 Kasvoton isä

Kahlevangin kuvaukset alkoivat olla loppusuoralla, mutta olimme sitä mieltä, että dokumentti tarvitsi vielä jotain lisää. Se tarvitsi tunteisiin vetoavia haastateltavia. Siihen asti tekemämme haastattelut olivat päähenkilön juttutuokioita lukuun ottamatta olleet informaatiopainotteisia ja tunteettomia asiantuntijoiden lausuntoja, joiden vuoksi päähenkilö jäi hieman taka-alalle elokuvassa. Päätimme siis haastatella päähenkilön vanhempia, eli haastateltavia 8 ja 9 Haastateltava 8 suostui muutta mutkitta, mutta haastateltava 9 oli mielteliäämpi. Hän ei ensin halunnut olla elokuvassa ollenkaan, mutta kun menimme heidän kotiinsa kuvaamaan, haastateltava 9 päätti osallistua. Hän ei kuitenkaan tahtonut kasvojaan kuvattavan.

Hetken pohdinnan jälkeen päädyimme kuvaamaan häntä takaapäin. Kuvissa näkyy, että hänen suunsa liikkuu, mutta hän ei katso kameraan vaan siitä pois. Leikatessamme lopullista versiota käytimme myös kuvituskuvaa, jossa näytetään haastateltavaa 8 kun haastateltava 9 puhuu. Elokuvasssa oli käytettävä siis kuvaa haastateltavan 9 takaraivosta, sillä meillä ei ollut materiaalia, jossa olisi kuvattu ainoastaan haastateltavan 8 vastaukset ilman haastateltavaa 9.

Halusimme käyttää tämänkin haastattelun joka tapauksessa, koska nämä kaksi haastateltavaa toivat kuitenkin päähenkilön lähemmäs katsojaa ja dokumenttiin enemmän ethosta ja pathosta. Heillä oli myös vankat mielipiteet valvontarangaistuksen toimivuudesta ja he olivat päähenkilön puolella vapausrangaistusta vastaan.

9.6 Haastateltavilla on tehtävä

Simo Sipola käyttää dokumenteissaan klassista käsikirjoittamisen mallia, jossa päähenkilöllä on auttaja/auttajia. Siksi hänen mukaansa on hyvä, että elokuvassa on mukana henkilöitä, jotka ovat puolesta ja vastaan. (Sipola, sähköpostikeskustelu 16.4.2015.)

Assulin on myös sitä mieltä, että jokaisella haastateltavalla on paikkansa. Haastateltavan pitää olla perehtynyt asiaansa, mutta silti osata puhua siitä niin, että ulkopuolinenkin ymmärtää. Assulin sanoo, että on hyvä asia, jos haastateltava on värikäs ja rento, hauska tai tuhtunut. Joskus hänen juttunsa on myös kaatunut siihen, ettei kukaan suostu kameran eteen.

9.7 Kasvot, ääni vai pelkkä teksti

Kahlevangin työryhmässä haastattelijoita oli kaksi. Minä haastattelin päähenkilöä ja toinen toimittaja haastatteli muita. Alussa mietimme, että toimittaja kuuluisi elokuvassamme äänenä niin kysymyksissä kuin nauhoitetuissa spiikeissä. Tilanne oli kuitenkin hankala, sillä päähenkilön haastattelut tehtiin ensin ja muut vasta sen jälkeen, eikä toimittajan ääntä olisi saatu järkevästi ensimmäisenä kuvattuihin materiaaleihin mukaan.

Lopulta teimme valinnan, että toimittajaa ei näy ruudussa eivätkä kysymykset kuulu muutamaa tarkentavaa kysymystä lukuun ottamatta. Toimittajalta saatu informaatio tuli siis haastateltavien suusta ja tekstiplansseina kohtausten välissä.

9.8 Toimittajan monet roolit

Ami Assulinin mielestä toimittajan rooli journalistisessa tv-dokumentissa on tärkeä, sillä hän usein toimittaa, käsikirjoittaa, ohjaa, spiikkaa ja koostaa. Toimittajan käsiala tulee näin katsojalle näky-

viin huomaamatta. Rooli haastattelijana on myös suuri, sillä on tärkeää, että haastateltavat luottavat toimittajaan ja juuri tämä luottamus saa haastateltavat avautumaan kameralle.

Assulin ei itse näe toimittajan näkymistä kuvissa tarpeellisena, vaan tapauskohtaisena: ”Kunnon dokumentti kertoo kuitenkin sen päähenkilöistä, ja toimittaja, ainakaan tällainen tavallinen rivitoimittaja, ei ole sikäli kiinnostava” (Assulin, sähköpostikeskustelu 23.4.2015).

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Epävarmuuteni dokumentintekijänä näkyy Kahlevangin lopputuloksessa. Jos nyt lähtisin tekemään dokumenttielokuvaa, tekisin eri tavalla kuin Kahlevankia vuonna 2013.

Tärkein ero on se, että seuraavalla kerralla päätän jo heti alussa, millaista dokumenttielokuvaa teen, enkä poikkea siitä kesken kaiken. Kahlevangin kuvausten alkaessa en tiedostanut eroa elokuvadokumentin ja journalistisen tv-dokumentin välillä. Olin koko ajan tekemässä dokumenttia sen enempiä sitä luokittelematta. Tämän vuoksi kahden erilaisen dokumenttiprojektin, elokuvadokumentin ja journalistisen tv-dokumentin, yhdistäminen oli virhe ja aiheutti hajaannusta dokumentin rakenteessa.

Päähenkilön tarinalle olisi pitänyt antaa enemmän aikaa kehittyä ja hänen kanssaan olisi pitänyt järjestää kuvauksia myös muissa kuin pelkissä haastattelutilanteissa. Tällöin hänestä olisi saanut läheisemmän kuvan, eikä hänen tarinansa olisi jäänyt niin pinnalliseksi. Hänessä olisi pitänyt saada aikaan jonkinlainen muutos.

Huolellisen taustatyön tekeminen on myös tärkeää. Toimittajan täytyy varmistua siitä, että haastateltavalla on sopivat tiedot kysytyyn asiaan. Aikaa täytyy varata sen verran, että haastateltava on mahdollista myös koekuvata tarvittaessa. Tällöin vältytään tilanteelta, jollainen Kahlevangin työryhmällä tuli eteen asiantuntijan 3 kanssa. Haastatteluun on myös lisättävä aikaa sen verran, että on mahdollista vaihtaa paikkaa tai pitää taukoja, jotta haastateltavan saa rentoutumaan.

Haastatteluista kannattaa tehdä kirjallinen sopimus ennen kuvaushetkeä, ettei synny tilanteita, joissa haastateltava ei tahdokaan esiintyä dokumentissa. Tietysti päätös haastattelun käytöstä on loppujen lopuksi toimittajalla ja hänen esimiehellään, mutta näiden tilanteiden välttämiseksi sopimuksen tekeminen on järkevää.

Kahlevankia tehtäessä meillä ei ollut ennalta määrättyä käsikirjoitusta, vaan käsikirjoitimme saamaan aikaan kun kuvasimme. Jos sellainen olisi ollut, olisimme osanneet rankentaa kuvaustilanteen haastateltavien 8 ja 9 kanssa eri tavalla, eikä meidän olisi tarvinnut käyttää haastateltavan takaa kuvattua päätä kuvituskuvana.

Käsikirjoituksen on kuvausvaiheessa tärkeää olla lähes lopullinen. Silloin on mahdollista asettaa haastateltavat rooleihinsa jo kuvausten aikana eikä hätäisesti jälkituotannossa. Valmis käsikirjoitus auttaa myös kysymysten asettelussa, kun toimittaja tietää, mitä tahtoo haastateltavan sano-
van.

Journalistisen tv-dokumentin tekijänä minun olisi pitänyt luottaa näkemykseeni enemmän. Minulla oli visio dokumenttielokuvasta, joka seuraa valvontarangaistusta suorittavaa päähenkilöä höystettynä asiantuntijoiden lyhyillä haastatteluilla. En luottanut siihen, ja lopputuloksena oli asiantuntija-haastattelujen kimara, jota jaksotti päähenkilön pinnalliseksi jäävä tarina. Minun olisi toimittajana pitänyt seistä visioni takana vahvasti. Kuten Arvo Tuominen kiteyttää journalistisen tv-dokumentin tekemisen: *“Toimittaja luo tarinan ja panee muut kertomaan sen. Hän on tavallaan kuin säveltäjä ja dokkarin henkilöt instrumentteja.”* (Tuominen, sähköpostikeskustelu 26.4.2015.)

11 POHDINTA

Tutkimuskysymyksessäni pohdin, minkälaisilla perusteilla journalistisen tv-dokumenttielokuvan haastateltavat valitaan. Tähän kysymykseen ei voi saada yksiselitteistä vastausta tai yleispätevää teoriaa, jonka mukaan käsikirjoittaa dokumentti. Kuitenkin on olemassa suuntaviivoja, joiden avulla prosessia voidaan helpottaa. Tärkeintä on taustatyö ja hyvä valmistautuminen. Nämä asiat opitaan jo ensimmäisillä tunteilla journalismin opinnoissa, mutta niiden merkitystä ei voi painottaa tarpeeksi. Haastateltavien valinnalla on suuri merkitys dokumentin lopputulokseen, joten taustatyö ja ennakkohaastattelut on syytä tehdä huolella. Myös valmis käsikirjoitus auttaa dokumentin tekemisessä, kun haastateltavat voi asetella rooleihinsa ennen kuvauksia.

Tutkimusta voisi viedä eteenpäin tekemällä esimerkiksi journalistisen tv-dokumentin suunnittelun käsikirjan, johon kerätään mahdollisia ongelmia, joihin ammatti-ihmiset kertovat omat ratkaisunsa.

Tämä opinnäytetyöni tutkielma ei anna kaikkia eväitä dokumentin haastateltavien valintaan, mutta se kertoo, millaisia tilanteita voi tulla vastaan, miten niihin voi reagoida ja miten ne voi estää. On siis syytä varautua kaikenlaisiin tilanteisiin ja miettiä jo valmiiksi omia toimintatapoja kyseisissä tilanteissa. Tämän opinnäytetyön tutkimuksessa haastattelemani dokumentaristit ovat asiantuntijoita journalististen tv-dokumenttien tekemisessä ja heiltä saamani vastaukset ja apu ovat korvaamattomia oman dokumentaristitaipaleeni alussa. Seuraavalla kerralla tiedän, mitä tehdä toisin. Oman ammatillisen kasvuni kannalta sekä Kahlevanki-elokuva että tämä tutkielma ovat merkittäviä opinpaikkoja.

LÄHTEET

Aaltonen, J. 2011. Seikkailu todellisuuteen – dokumenttielokuvan tekijän opas. Helsinki: Like.

Aristoteles 1997: Retoriikka. Runousoppi. Teokset 9. Helsinki: Gaudeamus.

Assulin, A. 2015. Haastattelupyynnö opinnäytetyötä varten. Toimittaja, Yleisradio. Sähköpostiviesti 23.4.2015.

Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009 Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Laki valvontarangaistuksesta 8.4.2011/330.

Rikoslaki 8.4.2011/329.

Saksala, E. 2008. Asiaa ruudussa : tv-dokumentin anatomia. Helsinki: Like.

Salmi, M. 2013. Asianajajaliitto, Tarvitsetko asianajajan. Sopimusoikeus. Viitattu 22.4.2015.
http://www.asianajajaliitto.fi/asianajopalvelut/tarvitsetko_asianajajan/sopimusoikeus

Sipola, S. 2015. Haastattelupyynnö opinnäytetyötä varten. Toimittaja, Yleisradio. Sähköpostiviesti 16.4.2015.

Tuominen, A. 2015. Kysymyksiä opinnäytetyötä varten. Toimittaja. Sähköpostiviesti 26.4.2015.

Webster, J. 1996. Elokuvantaju - Webster: Dokumenttielokuvan käsikirjoittamisesta. Viitattu 26.3.2015.

http://elokuvantaju.uiah.fi/oppimateriaali/kasikirjoitus/artikkelit/webster_dokumenttielokuvan.jsp

Millainen on hyvä journalistinen tv-dokumentti?

Millainen on hyvä päähenkilö?

Millainen on hyvä haastateltava (asiantuntija tai muu)?

Minkälaisia perusteita sinulla on päähenkilön valinnassa?

Etsitkö itse päähenkilöitä tarinoineen vai tarjoavatko he itse tarinaansa sinulle?

Miten varmistat että päähenkilön tarina kantaa dokumentin verran? Entä jos ei kannu, mutta kuvaukset on jo tehty?

Miten varmistat, että haastateltava (asiantuntija tai muu) on tiedoiltaan soveltuva haastateltavaksi?

Onko haastateltavan ulosannilla/ulkonäöllä väliä?

Onko koskaan tullut tilannetta, että haastateltava ei sopinutkaan? Mitä tässä tilanteessa teet?

Onko kukaan jälkikäteen kieltänyt haastattelunsa käyttöä? Jos näin, oletko totellut? Miksi?

Millainen on toimittajan rooli journalistisessa tv-dokumentissa?